

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw

Junte, M.F.C.; Junte M.F.C.

Citation

Junte, M. F. C. (2017, September 21). *De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw*. VU University Press, Amsterdam. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/54864>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/54864>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/54864> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Junte, M.F.C.

Title: De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw

Issue Date: 2017-09-21

DEEL B. KLASSIEKE PATRONEN EN NIEUWE INITIATIEVEN IN DE RGDH

4. De Remonstrantse Gemeente Den Haag

4.1 Inleiding

Het veldwerk voor dit onderzoek werd gedaan in de Remonstrantse Gemeente Den Haag (RGDH) door participerende observatie. Gedurende twee periodes werd deelgenomen aan activiteiten van het Uytenbogaert-centrum (UC) en gesprekskringen, werden kerkdiensten bezocht en mensen geïnterviewd. In de eerste periode, die zeventien weken omvatte (8 januari – 5 mei 2006), ging de aandacht in de eerste plaats uit naar de activiteiten van het UC en gesprekskringen. De grote betekenis van gesprekskringen als informele geloofsgemeenschappen werd vrijwel meteen duidelijk. Het riep de vraag op of dat ook gold voor het UC. In een tweede veldwerkperiode werd daarom deelgenomen aan een aantal bijeenkomsten van gesprekskringen en cursussen. Het primaire doel daarvan was de selectie van respondenten voor de interviews. Daarmee lag in die periode van dertien weken (12 september tot 5 december 2007) de nadruk op het houden van interviews met acht respondenten.

4.2 De kerkelijke gemeente

Het ressort van de RGDH omvat naast Den Haag ook Rijswijk, Voorburg en een gedeelte van het Westland. Ook Wassenaar wordt tot Den Haag gerekend. De bijzondere situatie daar is dat de predikant van de plaatselijke NPB-afdeling een bijzondere opdracht heeft voor de remonstranten in Wassenaar. Ten slotte zijn er ook leden en vrienden die, hoewel ze buiten het ressort van de gemeente wonen, wel op de leden- en vriendenlijst staan. Dat is hun keuze. Leden en vrienden van de RB worden niet automatisch overgeschreven naar de gemeente waartoe hun nieuwe woonplaats wordt gerekend. Naast de officiële categorieën 'leden' en 'vrienden' is er nog de categorie 'belangstellenden'. Deze omvat over het algemeen mensen die, zonder lid of vriend te zijn, op de verzendlijst van het kerkblad staan.

Het verschil tussen leden en vrienden is niet groot. Het belangrijkste verschil geldt de wijze waarop ze toetreden tot de gemeente. Nieuwe leden onderschrijven de beginselverklaring en schrijven vaak een eigen belijdenis. Om vriend te worden volstaat een gesprek met de predikant en de administratieve handeling van het inschrijven als vriend. Leden en vrienden hebben dezelfde rechten en plich-

ten, zij het dat er plaatselijk nog wel verschillende bepalingen zijn. Vaak geldt dat vrienden wel kerkenraadslid kunnen worden, maar geen voorzitter. Datzelfde geldt voor de landelijke Commissie tot de Zaken.

Op 1 januari 2006 had de RGDH 356 leden en vrienden (256 leden en 100 vrienden) op een landelijk aantal van 5045 (3252 leden en 1793 vrienden).¹ Daarmee is de RGDH qua grootte de derde gemeente van het land, na Rotterdam (RGR) met een totaal van 614 (395 leden en 219 vrienden) en Utrecht (RGU) met een totaal van 559 (327 leden en 232 vrienden) en voor Amsterdam (RGA) met een totaal van 251 (170 leden en 81 vrienden).

De gemeente is georganiseerd als een vereniging met een bestuur en een aantal commissies. Er is een aantal betaalde krachten in dienst van de gemeente. Om te beginnen is dat het pastoraal team. Ten tijde van het onderzoek bestond dat uit drie predikanten en een pastoraal werker: Rob Esveld, Johan Goud, Reinhold Philipp en Tineke van Royen-Krol. Intussen zijn dat er twee: Reinhold Philipp en Antje van der Hoek.² Daarnaast is er een bureaumedewerker in dienst, een schoonmaakster en, ten tijde van het onderzoek, een kosteres. Het bestuur van de gemeente bestaat uit negen personen. Samen met het pastoraal team vormen zij de kerkenraad. Daarnaast is een aantal commissies actief op het vlak van pastoraat en contactledenwerk, diaconaat, jongerenwerk en kinderkring en de liturgie. Ten slotte zijn er de commissie Uytenbogaert en het kringenwerk.

De gemeente werkt samen met andere remonstrantse gemeenten, in het bijzonder met Delft. Ook Zwammerdam maakte deel uit van de samenwerking, maar deze gemeente is in 2014 opgeheven en de leden en vrienden gingen over naar de remonstrantse gemeente Alphen aan den Rijn. Daarnaast is er een losser wordende relatie met de Doopsgezinde Gemeente Den Haag. De RGDH is bovendien lid van de Haagse Gemeenschap van Kerken en de Raad van Kerken Voorburg-Leidschendam. De deelname aan dat laatste verband vloeit voort uit contacten met het Vrijzinnig Centrum De Hoeksteen, een afdeling van de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB (NPB). Eens per maand is er in Voorburg een remonstrantse kerkdienst. Ten tijde van het onderzoek leidde Johan Goud in Voorburg een poëziekring.

1. De bron voor deze cijfers: Remonstrantse Broederschap 2014. In deze voetnoot zijn de cijfers uit Remonstrantse Broederschap 2006 opgenomen. Op 1 januari 2006 startte de eerste veldwerkperiode in de RGDH. De cijfers zijn illustratief voor de verbodskeling van de organisatie waarvan in paragraaf 5.9 werd gesproken. Cijfers in 2006 voor de RGDH 480: 372 leden en 108 vrienden, een afname van 26%. RGR 816: 531 leden en 285 vrienden, een afname van 25%. RGU 672: 424 leden en 248 vrienden, een afname van 17%. RGA 341: 262 leden en 79 vrienden, een afname 26%.

2. Bij de laatste redactieronde was er een vacature voor een predikant.

4.2.1 *De Remonstrantse Kerk*

‘Remonstrantse Kerk’ is de officiële naam van het kerkgebouw van de RGDH aan de Laan van Meerdervoort. De plannen voor de bouw van deze kerk stammen uit 1938. Het zou een tweede remonstrantse kerk in Den Haag worden, naast die aan de Laan. De Tweede Wereldoorlog, de watersnoodramp van 1953, onduidelijkheden over de bouwlocatie, te ambitieuze plannen en het ontbreken van financiële middelen zorgden voor vertraging. Uiteindelijk heeft het tot 1954 geduurd tot er groen licht werd gegeven voor de bouw (Adriaanse-Smit & Rijdsdijk 2006: 4-6). In 1955 werd gestart met de bouw van ‘Kapel West’. Op last van de kerkenraad mocht de nieuwbouw namelijk uitdrukkelijk niet ‘kerk’ heten: de Remonstrantse Kerk was de kerk aan de Laan. Op 27 maart 1956 werd Kapel West geopend met een feestelijke kerkdienst.

In de twintig jaar daarna veranderde de situatie van de gemeente drastisch. De kapel was gebouwd met het oog op een verwachte toename van het aantal leden en vrienden. Aanvankelijk waren er zelfs plannen om naast Kapel West nog twee gebouwen te realiseren: in Essesteijn en in Wassenaar (Adriaanse-Smit & Rijdsdijk 2006: 10). Na 1968 echter raakte de gemeente in een crisis. Een bloeiende jeugdschool hield op te bestaan. Er waren steeds minder catechisanten en aannemelingen. Het aantal leden daalde. Deze ontwikkelingen leidden ertoe dat de kerkenraad besloot de grote kerk aan de Laan, in het centrum van Den Haag, te verlaten. Op 27 juni 1971 werd daar de laatste kerkdienst gehouden. Sindsdien is de kapel ‘de remonstrantse kerk’ in Den Haag, al heeft het nog tot 1985 geduurd tot hij die naam kreeg.

De ‘kerk aan de Laan’ heeft onder veel leden een mythische klank. Vanaf het eerste begin kwamen aan de Laan remonstranten bijeen, aanvankelijk in het woonhuis van Cornelis Maertensz. In 1631, toen de remonstranten gedoogd werden en niet langer actief vervolgd, werd op een open veld dat aan dat huis grensde een eerste kerk aan de Laan gebouwd. De kerk werd Bethlehem genoemd, vanwege de ‘slechtigheydt ende kleynheydt’ (Van Houten 1996: 51). Die kerk bleek al snel te klein, daarom werd in 1635 op dezelfde plaats een grotere gebouwd. In de negentiende eeuw bleek ook dit gebouw te klein te zijn. Daarom werd ook dit in de jaren vijftig verbouwd en vergroot (Van Houten 1996: 77). Begin jaren negentig van die eeuw echter bleek de kerk opnieuw te klein en werd besloten om de oude kerk te slopen en een nieuwe te bouwen. Deze kerk werd in 22 maart 1896 geopend (Van Houten 1996: 93).

Dit inmiddels gesloopte gebouw staat voor de bloei van de Haagse gemeente en is voor velen een plek van dierbare herinneringen. In 1996 nog, bij het veertigjarig jubileum van Kapel West, verscheen het boek *Kerk aan de Laan* van Antoinette van Houten (Van Houten 1996). Bij het jubileum tien jaar later, dat in de eerste onderzoeksperiode viel, was er aanmerkelijk minder aandacht voor het verlaten

gebouw. Toch was het bij de jubileumbijeenkomst '50 jaar Kapel West' nog wel onderwerp van gesprek. Ook wordt het sluiten van het kerkgebouw nog wel genoemd als reden om diensten in de Haagse Kloosterkerk aan het Noordeinde te bezoeken. Daarin wordt nog iets van de grandeur van de kerk aan de Laan herkend. In de verhalen is het een gebouw, dat 'er toe deed', waar in de marge van kerkdiensten en bij vergaderingen en kringen invloedrijke mensen elkaar ontmoetten.

De kerk aan de Laan van Meerdervoort heeft een ander karakter. Hij ligt in een woonwijk en is opgetrokken uit hetzelfde baksteen als de huizen in de wijk. Hij valt alleen op door zijn grootte, te midden van de omringende huizen. Het is een modern, multifunctioneel gebouw met naast een kerkzaal een aantal ontmoetingsruimtes. De kerkzaal is een hoge ruimte zonder schip of zijbeuken. Voorin is een liturgisch centrum dat met een lichte verhoging onderscheiden is van de rest van de zaal. Vanaf het liturgisch centrum biedt een groot raam uitzicht op de binnentuin van de kerk. De zaal heeft een opvallende achterwand van okerkleurige baksteen met een kruis. Dit kruis is niet in kleur of als object onderscheiden van die achterwand, het is zichtbaar in een reliëf van verspringende blokken bakstenen. De architect Sevenhuysen zei erover: 'Het kruis, licht van kleur zodat de grootte ons niet verplettert, verwijst naar de opstanding van Christus. De diverse blokken in de achterwand geven aan dat er een verscheidenheid aan mogelijkheden kan bestaan die met elkaar in harmonie kunnen zijn' (in: Adriaanse-Smit & Rijdsdijk 2006: 14).

In een nis in de muur staat een aardewerken avondmaalsservies. Het liturgisch centrum, zoals het er nu uit ziet, bestaat sinds de kerk tussen 1988 en 1992 werd gerenoveerd. Er staat een doopvont met een tekst uit Jesaja 43, 1: 'Ik heb u bij uw naam geroepen: gij zijt mijn.' De avondmaalstafel en de opvallende preekstoel stammen uit de tijd van deze renovatie, net als de kanselkleden, die de oude antependia uit de kerk aan de Laan vervingen. Sinds de jubileumviering van 9 april 2006 staat er bovendien een 'Tafel van Licht' van kunstenaressen Hedi Bogaers. Dit object is ontworpen ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het kerkgebouw en mogelijk gemaakt door giften van gemeenteleden. De Tafel van Licht bestaat uit een twaalfstal vierkante zuilen in verschillende kleuren, gegroepeerd om een dertiende, witte zuil waarop de Paaskaars staat. De twaalf gekleurde zuilen bieden ruimte om bij het herdenken van overleden gemeenteleden lichtjes te plaatsen. In de kerkzaal staat onder het balkon nog een lichtobject. Het is van de hand van J. van Zutphen en door de kunstenaar aan de gemeente geschonken.

Het grootste deel van de overige ruimte wordt ingenomen door stoelen. Ze kunnen bereikt worden langs twee paden die de ruimte in drieën delen. De drie stoelvakken samen bieden plaats aan 144 kerkgangers (32-80-32). De voorste rij stoelen in het middenvak is gereserveerd voor de kerkenraad. Achterin de kerkzaal, naast de entree, bevindt zich de trap naar het balkon, waar het orgel staat.

Op het balkon is plaats voor nog ongeveer 40 stoelen. Bij de jubileumdienst waren de stoelen in de kerkzaal en op het balkon nagenoeg allemaal bezet. In de ruimte onder het balkon staan de liedboeken, die bij binnenkomst worden uitgedeeld. Daar is voor aanvang vaak een kerkenraadslid of een gastvrouw aanwezig, die de kerkgangers ontvangt. De kerkzaal wordt niet alleen gebruikt voor kerkdiensten, maar ook voor sommige bijeenkomsten van het Uytendogaertcentrum en (bijzondere) vergaderingen van leden en vrienden.

Naast de kerkzaal zijn er nog drie grote ruimten in het gebouw. Op de begane grond zijn een grote en een kleine zaal. In de kleine zaal, of bibliotheek, is de 'Bibliotheek Remonstrantica' gevestigd. Deze is in 1993 ingericht en wordt geleid door Piet Slis.³ Deze bibliotheek omvat intussen, na de collectie van de seminariebibliotheek die gevestigd is in de Universiteitsbibliotheek van Leiden, de grootste collectie remonstrantica. De grote zaal of 'Tuinzaal', wordt gebruikt voor het koffiedrinken na de kerkdienst. Hier vinden ook veel van de activiteiten van het UC plaats. Aan de wanden hangen oude en meer recente portretten van Haagse predikanten. Ten slotte is er nog de kelder waarin een meditatiekamer is ingericht en waarin zich een ruimte voor de kinderen en een boekenmarkt bevinden. De opbrengst van de boekenmarkt komt ten goede aan de bibliotheek.

4.2.2 De kerkdienst

Het eerste bezoek aan de RGDH in het kader van het onderzoek betrof een kerkdienst (8 januari 2006). De voorganger was Rob Esveld. Bij binnenkomst werd de onderzoeker goedemorgen gewenst door een van de gastvrouwen. Bij het begin van de dienst presenteerde ze zich als aanspreekpunt voor mensen die nog niet eerder een dienst bezochten. Vanaf een half uur voor aanvang kwamen de kerkgangers binnen. Zij hingen hun jas op in de garderobe en begaven zich naar de kerkzaal. Het is de bedoeling dat daar rust en stilte heerst. Die stilte werd naarmate meer mensen binnenkwamen, doorbroken door zacht gepraat. De mensen begroetten elkaar en waren op gedempte toon in gesprek. Later bleek dat hierover een zekere verdeeldheid bestaat. Er is een groep die zich graag in stilte voorbereidt op de kerkdienst en een groep die bekenden wil begroeten en spreken.

Vanaf ongeveer tien minuten voor het begin van de dienst bespeelde de organist het orgel. Ongeveer één minuut voor de dienst begon, beëindigde hij zijn spel en luidde de koster kort de klok. Kort daarna kwam een afvaardiging van de kerkenraad binnen. De predikant werd voorafgegaan door het 'kerkenraadslid van

3. Piet Slis is tevens auteur van Slis (2006) *De Remonstrantse Broederschap: Biografische naamlijst 1905-2005*. Dit onmisbare naslagwerk bevat de biografische gegevens en de publicaties van remonstrantse predikanten en proponenten. Het is echter meer dan dat. Het biedt een momentopname van de RB in 2005.

dienst', en gevolgd door vier andere kerkenraadsleden. Zij gingen op de voorste rij zitten. De gastvrouw opende de dienst met een aantal mededelingen en stak daarna de kaars aan. Daarbij sprak zij een korte tekst uit: 'Wij ontsteken de kaars en laten het licht schijnen als teken van leven en hoop in het hart.'

Daarna zette de organist in en zong de gemeente het eerste lied. Na het lied kreeg de predikant een hand van het kerkenraadslid van dienst en betrad hij het liturgisch centrum. In zijn eerste woorden bedankte hij de gastvrouw, wat tot enige hilariteit leidde, aangezien deze zondag zijn echtgenote die functie vervulde. Daarna sprak hij een klassiek 'votum en groet' uit, dat werd beantwoord met wat veelal 'het remonstrantse antwoordlied' wordt genoemd: 'Tot u, Heer, is ons hart gericht,/ hier zijn wij, open voor uw licht./ Gij geeft ons kracht tot stilt' en strijd,/ kom tot ons, Eeuw'ge, in de tijd. Amen.'

Vervolgens legde de predikant uit dat deze zondag in het kerkelijk jaar de eerste zondag van Epifanie is. 'Daarmee is het thema van deze zondag', zo zei hij, 'dat Jezus zich bekend maakte. Het verhaal uit het Nieuwe Testament dat bij deze zondag hoort, is dat van de doop in de Jordaan door Johannes de Doper. Bij die doop daalt de Heilige Geest in de vorm van een duif neer op Jezus en klinkt een stem die zegt: "Dit is mijn zoon".' Daarna werden twee bijbelgedeelten gelezen: uit het Oude Testament Jesaja 55, 1-11 en uit het Nieuwe Testament Marcus 1, 1-11. De lezingen werden afgewisseld met een lied uit het *Liedboek voor de Kerken*.

Voor de preek nam de predikant plaats in de bijzondere kansel van de Remonstrantse Kerk, die werkelijk iets van een preek-stoel heeft, waarop de predikant zit. Na de preek van ongeveer een kwartier was er een korte stilte en speelde de organist een meditatief muziekstuk. Daarna volgden de voorbeden, waarbij de predikant de intenties meenam die mensen vooraf aan de dienst in een schaal achterin de kerk hadden achtergelaten. Na een moment van stilte werd gezamenlijk het Onze Vader uitgesproken. Na de mededelingen, waarin de bestemming van de drie collectes bij de uitgang werd toegelicht, zong de gemeente het laatste lied.

Het slot van de kerkdienst werd gevormd door het uitspreken van de zegen door de predikant, die daarna het liturgisch centrum verliet en het kerkenraadslid van dienst een hand gaf. Daarna verlieten predikant en kerkenraad in dezelfde volgorde als waarin zij binnenkwamen de kerkzaal. De predikant ging bij de uitgang staan, naast de collectanten. Hij schudde alle kerkgangers de hand en wenste hen een gelukkig nieuwjaar. Bij het verlaten van de kerkzaal ontstonden er geanimeerde gesprekken tussen veel kerkgangers, die elkaar vrijwel allemaal goed kennen te kennen. Het gesprek werd voortgezet in de Tuinzaal, waar koffie werd geschonken en koekjes klaarlagen op een schaal.

De gesprekken gingen over persoonlijke onderwerpen, maar ook over de preek en de kerkdienst. Mensen gaven aan dat ze het een fijne of een goede dienst vonden. Daarnaast werd aangegeven dat de dienst met 67 kerkgangers als een goed

bezochte werd ervaren. 'Iets meer mensen dan gebruikelijk.' Een dergelijk beoordeeling van de dienst op grond van het aantal bezoekers is een steeds weerkerend verschijnsel. Vaak wordt er ook een verklaring gezocht voor het aantal bezoekers. In dit geval werd aangegeven dat het feit dat dit de eerste kerkdienst van het nieuwe jaar was de vermoedelijke reden was voor de goede opkomst.

De juistheid van deze oordelen en verklaringen kan op grond van de in het kader van het veldwerk bezochte diensten moeilijk beoordeeld worden. De meest bezochte kerkdiensten hadden een bijzonder karakter. Op 19 februari 2006 werd een dienst van Woord, Beeld en Klank bezocht (107 kerkgangers). Op 9 april 2006 werd de kerkdienst ter gelegenheid van het vijftigjarig jubileum van het kerkgebouw bezocht (circa 165 kerkgangers) en op 16 april 2006 de dienst op de Eerste Paasdag (91 kerkgangers).

Op 15 januari 2006 ging een doopsgezinde predikant voor (34 kerkgangers). 'Slecht bezocht', was de mening van veel kerkgangers over deze laatste dienst. Bij die dienst gaf een vrouw aan een verantwoordelijkheid te voelen om niet alleen te komen wanneer een van de eigen predikanten voorging. Bovendien had ze aan een aantal anderen, die moeilijk ter been waren en geen auto meer reden, beloofd dat ze zou rijden. Dat niet iedereen zich zo verantwoordelijk voelde, werd als belangrijkste verklaring voor de slechte opkomst gegeven. Het was een kerkdienst in het kader van een kanselruil met de Doopsgezinde Gemeente. 'De mensen zijn waarschijnlijk allemaal naar Johan', werd er gezegd, al kon niemand dat met zekerheid bevestigen. Men ging ervan uit dat hij die ochtend in de Doopsgezinde Gemeente voorging. De populariteit van Goud zou ook een verklaring moeten zijn voor de relatief hoge opkomst in de enige andere reguliere dienst die bezocht werd: in de dienst van 5 maart 2006, waarin hij voorging, waren 69 personen aanwezig. Dat zouden, gezien de opmerking bij de nieuwjaarsdienst, ook meer mensen dan gebruikelijk zijn geweest.

Of het oordeel van de kerkgangers betrouwbaar is, kan gemakkelijk nagegaan worden. In het prekenboek van de Remonstrantse Kerk wordt bijgehouden wie voorging, welke liederen er gezongen werden, welk bijbelgedeelten werden gelezen, of de dienst eventueel een thema had, naar wie de bloemen uit de kerkdienst gingen, wat het collectedoel was en hoeveel personen er aanwezig waren. Het gaat echter niet om de juistheid van de vaststelling, maar om het feit dat het aantal bezoekers deels bepalend is voor de beleving van een kerkdienst. De kerkdienst heeft naast de functie van eredienst en het onderhouden van de onderlinge contacten ook een representatieve functie. De opkomst wordt geïnterpreteerd in termen van de toestand waarin de gemeente verkeert. Een voortdurende lage opkomst bevestigt dat de gemeente in een crisis verkeert, die het gevolg is van het dalend aantal leden en een steeds hogere gemiddelde leeftijd. Anderzijds wordt een goede opkomst van vooral oudere mensen ook gezien als een teken van betrokkenheid en vitaliteit ondanks de ouderdom. Wanneer er kinderen in de

dienst zijn, wordt dat door de meeste kerkgangers opgevat als een teken van hoop: wie weet, zal het lukken om een ommekeer te bewerkstelligen. Zeer goed bezochte diensten roepen nostalgische herinneringen op aan een tijd dat een volle kerk de regel was.

Bij de kerkdiensten viel op dat er meer vrouwen waren dan mannen. Dat is een gangbaar beeld. Vrouwen zijn over het hele spectrum van kerkelijke tradities kerkser dan mannen (Becker & De Hart 2006: 50).⁴ Dat bleek ook bij de andere activiteiten van de RGDH die werden bijgewoond in het kader van het onderzoek. Maar vergeleken met die activiteiten is het aantal mannen in een kerkdienst relatief groter dan bij de kringen en cursussen. Dat geldt in nog sterker voor bijzondere diensten als de diensten van Woord, Beeld en Klank.⁵ De meest gehoorde verklaring is dat vrouwen bij die gelegenheid hun partners meenemen.

Bij allerlei gelegenheden viel op dat de taken volgens traditionele rollenpatronen waren verdeeld. Een van de dingen die opviel bij de kerkdienst van 8 januari 2006 was dat de man-vrouwverhouding onder de kerkgangers (2:5) haast omgekeerd evenredig was aan die onder de kerkenraadsleden die bij het begin van de dienst binnen kwamen (5:1). In commissies en in de kerkenraad zijn mannen over het algemeen in de meerderheid. Bij de huishoudelijke dienst daarentegen is geen man te vinden. Datzelfde gold ten tijde van het onderzoek voor de gastvrouwen, die als aanspreekpunt gelden, met name voor mensen die voor het eerst komen.

4.3 Uytenbogaertcentrum voor religie en cultuur

Het UC⁶ werd begin 1995 opgericht door de kerkenraad van de RGDH. Op de website wordt het een cultureel centrum genoemd. In het eerste Uytenbogaert-bulletin presenteerde het centrum zich met een intentieverklaring (zie: kader 4.1). Daarin werd aangegeven dat de Haagse gemeente zich met het UC in het gebied van de moderne seculiere cultuur begaf. Hoewel men de verworvenheden van die cultuur, emancipatie en bevrijding, erkende, waren er ook zaken verloren gegaan. Dat riep de vraag op: hoe verder? Daarbij stonden twee zaken voorop. Men wilde kijken hoe buiten de traditionele institutionele religiositeit geloof en zingeving gestalte krijgen in een als ongelovig of zelfs atheïstisch bestempelde cultuur.

4. Opvallend is dat in *God in Nederland 1996-2006* verschillen tussen mannen en vrouwen niet zijn onderzocht of althans niet worden besproken (Bernts e.a. 2007).

5. In drie reguliere kerkdiensten was de verhouding vrouw-man: 47-20, 24-10, en 46-23. In de dienst van Woord, Beeld en Klank was de verhouding 68-39.

6. UC is de afkorting die gebruikt wordt voor het Uytenbogaertcentrum. Soms wordt echter 'Uytenbogaert' gebruikt. Daar wordt dan niet de zeventiende eeuwse remonstrantse theoloog met die naam bedoeld.

Daarbij hoorde ook de vraag naar mogelijkheden van verbondenheid. Daarmee kwam ook het thema van de geloofsgemeenschap aan de orde.

Kader 4.1: Intentieverklaring uit 1995

‘Sterker dan ooit leeft bij velen de behoefte aan bezinning en verdieping. De cultuur in ons land heeft vanaf de zestiger jaren in het teken gestaan van emancipatie en bevrijding: uit de verzuiling, uit een benepen moraal, uit beknellend geachte kerkelijke en maatschappelijke verbanden. Meer en meer ontdekte men dat met het waswater ook de nodige kinderen zijn zoekgeraakt. Dat we vrij en individueel zijn, is terecht onomstreden. Maar hoe gaan we verder en wat kan ons met anderen verbinden?’

De programma’s van het Uytendogaertcentrum voor religie en cultuur willen het zoeken naar een antwoord op deze vragen ondersteunen. In de keuze en aanpak van thema’s zal het zo veelzijdig zijn als mogelijk: politieke en maatschappelijke problemen, morele kwesties, ontwikkelingen in de literatuur, de muziek, en de beeldende kunst.

Het centrum is genoemd naar de man die in 1619 de remonstrantse broederschap stichtte en die de eerste remonstrantse predikant in Den Haag was. Hij stond aan het begin van een kleine traditie die het christelijk geloof vertolkte in een humanistische geest van vrijheid en tolerantie.’

In: Uytendogaert 2012: 3.

Drijvende kracht achter het centrum is de Haagse predikant Johan Goud. Hij is aanjager van het initiatief en vanaf de start tot zijn emeritaat in 2015 ook coördinator. Hij heeft sinds 1995 van de Haagse kerkenraad de ruimte gekregen om dit centrum gestalte te geven. Hij wordt daarin bijgestaan door een commissie die de activiteiten van het UC initieert, coördineert en organiseert, en een aantal programma-assistenten die de praktische zaken rond de activiteiten verzorgen. De commissie komt een aantal maal per jaar bijeen, meestal in klein comité.

In het kader van het veldwerk werd een uitgebreide vergadering van de commissie en de programma-assistenten bezocht. Van de uitgebreide commissie waren negen personen aanwezig: de predikanten Johan Goud en Rob Esveld, de organist Hans Jacobi en zes gemeenteleden. Er waren drie agendapunten: een terugblik, een blik op de activiteiten van het komende half jaar en een brainstorm over het jaarthema 2006/2007.

Tijdens de vergadering bleek vrijwel meteen dat de meningen over de bedoelingen van het UC uiteenliepen. Bij de opening werd de Amsterdamse doopsgezinde predikant Henk Leegte aangehaald die had gezegd dat hij het ongegeneerde spreken vanuit de gemeente wil bevorderen. Johan Goud stelde dat 'Uytenbogaert' aan de andere kant wil beginnen: bij de moderne cultuur en dat men in die opzet is geslaagd. Er zijn in de loop van de tijd veel mensen geweest bij activiteiten, al was de doorstroom naar de gemeente beperkt. Dat was naar zijn mening ook niet de doelstelling. Een ander reageerde daarop: 'Er was wel de hoop.'

4.3.1 De verbondenheid van Uytenbogaert met de kerkelijke gemeente

De verschillende verwachtingen kwamen in gesprekken over het centrum met gemeenteleden steeds terug. Er waren gemeenteleden die het centrum zagen als een middel om de kerkelijke gemeente te versterken. Zij hadden vaak hun bedenkingen, maar niet op inhoudelijke gronden. Ze waren trots op de goede kwaliteit van de activiteiten. In hun ogen echter was de doelstelling: nieuwe mensen bij de gemeente betrekken, en die doelstelling werd naar hun mening niet voldoende gehaald. Anderen zagen het centrum als een typisch remonstrantse activiteit vanwege de kwaliteit van het aanbod, de bijzondere capaciteiten van Johan Goud en omdat de band met de kerkelijke gemeente niet bepalend was.

Toch bestond er wel degelijk een nauwe verbinding tussen Uytenbogaert en de kerkelijke gemeente. Vrijwel alle activiteiten vonden plaats in de Remonstrantse Kerk. In de persoon van Goud was een van de Haagse predikanten coördinator van het Centrum. De Uytenbogaertcommissie werd bemenst door leden en vrienden van de gemeente. Veel deelnemers waren lid of vriend van de gemeente. Er waren ook mensen die via de activiteiten van het UC lid of vriend werden van de gemeente. Ofwel vanuit de afweging dat de RGDH om het UC steun verdiende, ofwel omdat de remonstrantse geloofshouding, waarmee mensen in het centrum kennismaken, hen aansprak. Er waren geen aantallen bekend over de afgelopen jaren. Wel waren vier van de negen respondenten, die in het kader van dit onderzoek geïnterviewd werden lid of vriend⁷ geworden via het Uytenbogaertcentrum.

De verbondenheid van het centrum met de kerkelijke gemeente kwam ook tot uitdrukking in kerkdiensten. Zo werd er drie of vier keer per jaar een Dienst van Woord, Beeld en Klank gehouden. In zo'n dienst had naast een overdenking over een thema, ook de verwerking ervan in de beeldende kunst en in de muziek een plaats. Kunsthistorica Nini Jonker toonde dan een aantal reproducties van schilderijen of objecten die raakten aan het thema en gaf daar een toelichting bij. Or-

7. Marian werd vriend. Mischa (paragraaf 6.3.1 en 8.2.3), Heleen (paragraaf 6.4.1 en 8.2.2), en Paul (paragraaf 6.4.2 en 8.2.1) werden lid.

ganist Hans Jacobi speelde muziek die een relatie had met het thema. In de overdenking van Johan Goud werden bijbelse of theologische noties verbonden met poëtische en filosofische.

In het kader van het onderzoek werd de Dienst van Woord, Beeld en Klank van 19 februari 2006 bijgewoond. Daarin was de opstelling van de stoelen anders dan gebruikelijk: ze stonden zo gedraaid dat op de witte zijmuur de kunstwerken geprojecteerd konden worden. De dienst was goed bezet, zoals altijd het geval is bij een dienst van Woord, Beeld en Klank. Er waren meer dan 100 kerkgangers, onder wie een aantal dat speciaal voor deze diensten naar de Remonstrantse Kerk komt. Het thema was ‘Zijn is de ziel, is luisteren, is wijken’.⁸ De liturgie verliep in grote lijnen als in een reguliere kerkdienst. Vergeleken met een dergelijke dienst viel op dat de gemeentezang beperkt bleef tot het aanvangslied en het slotlied. Op andere momenten klonk orgelspel. In de orde van dienst stonden de muziekstukken genoemd. Daarnaast was een aantal teksten opgenomen. Naast bijbelgedeelten uit Prediker en de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan waren dat een drietal gedichten. Bij de overdenking werden beelden vertoond bij het verhaal van de barmhartige Samaritaan: werk van Rembrandt, Delacroix en Van Gogh.

Andere voorbeelden van diensten waarin de verbondenheid van het centrum met de gemeente tot uitdrukking komt, zijn minisymposia. Bij een minisymposium gaan sprekers na een korte kerkdienst met elkaar in gesprek over een thema. Daarnaast waren er series cursussen over de bijbelboeken Job en Prediker. Voor die cursussen verzorgden de drie predikanten ieder een avond over een passage uit het betreffende bijbelboek en wijdden later een dienst aan dezelfde passage. Ook hier bleek de representatieve functie van de kerkdienst. De dienst representeerde de kerkelijke gemeente. Door activiteiten van Uytenbogaert te koppelen aan de dienst werd de thematiek van het centrum binnen de gemeente gebracht en de verbondenheid van het centrum met de kerkelijke gemeente geëxpliciteerd.

De kerkdienst kon een zelfde functie hebben voor gesprekskringen. Een enkele keer bereidde een gesprekskring onder leiding van de predikant een kerkdienst voor. Een andere manier om de band met de gemeente expliciet tot uitdrukking te brengen was door naar aanleiding van een activiteit van Uytenbogaert een bepaald onderwerp in een gesprekskring te bespreken. Zo lazen de kringen Den Haag Oost/Voorburg en Benoordenhout (1) Wibren van den Burgs *Over religie, moraal en politiek. Een vrijzinnig alternatief*, en bezochten ze daarna de lezing die hij gaf in het UC.

8. Dit is een regel uit een gedicht van Ed. Hoornik ‘Op school stonden ze ...’. Dit werd in de dienst voorgedragen, net als ‘Jezus, die door de wereld ging’ van J.H. Leopold en ‘Kwatrijn’ van Johann Heermann.

4.3.2 Een Uytenbogaertmethode

‘Onverschilligheid en medelijden’ was een filosofische cursus van vijf bijeenkomsten waar teksten van Dostojewski, Nietzsche, Schweitzer, Levinas, Wiesel en Nussbaum werden gelezen. Goud las de passages en lichtte ze waar nodig toe. Deze cursus was met name in het begin goed bezocht met gemiddeld meer dan twintig deelnemers. Tijdens de laatste twee bijeenkomsten liep het aantal deelnemers wat terug. In zijn toelichting bij de teksten van Nietzsche en Schweitzer verwees Goud naar een artikel van zijn hand over Schweitzer dat in dat jaar of het volgende zou verschijnen. Daarin was ook een paragraaf gewijd aan Nietzsche.⁹

Dit is een aspect van de Uytenbogaertmethode van Johan Goud: veel van wat hij inbracht, reflecteerde zijn wetenschappelijk werk. Nu verwees Goud tijdens de bijeenkomst naar een specifiek artikel, maar ook over de andere auteurs die bij deze cursus gelezen werden, zo valt op te maken uit Gouds publicaties, heeft hij gepubliceerd.¹⁰ Het UC, zo schreef hij in een mail, is ‘altijd nauw verbonden geweest met mijn persoonlijke omstandigheden’ (Goud in een mail van 4 februari 2014). Daarmee doelde hij op het bovenstaande: in de programmering kwam tot uitdrukking waar hij in zijn wetenschappelijk werk mee bezig was. Bovendien dankte hij naar eigen zeggen zijn aanstelling als hoogleraar aan zijn inzet in Uytenbogaert (mail 4 februari 2014).

Andersom gold ook dat, wanneer zijn aandacht noodgedwongen bij andere zaken was, dit te zien was in de programmering. In het seizoen 2004/2005 week de programmering af van andere jaren. Goud zei in dezelfde mail dat er twee redenen voor te bedenken waren. Om te beginnen had hij in de jaren 2004 en 2005 drie werkkringen: de RGDH, de Universiteit Utrecht (UU) en de Theologische Universiteit Kampen (ThUK). Daarnaast waren het zijn ‘topjaren qua inzet voor de landelijke Broederschap’: hij was voorzitter van de theologische commissie en voorzitter van het curatorium van het Remonstrants Seminarium (Goud in een mail van 4 februari 2014).

Verder was er een aantal inleiders en sprekers met wie Goud vaker samenwerkte. Zij vormden zijn netwerk. Dat kan getypeerd worden als een groep remonstranten, theologen, literatoren en in mindere mate publieke figuren.¹¹ Dit komt overeen met de vier terreinen waarop Goud actief was. Hij was predikant van de RGDH. Daarnaast had hij een groot aantal publicaties op zijn naam over

9. J.F. Goud (2008) ‘Eerbied voor het leven: De ethische mystiek van Albert Schweitzer’. In: G. van Oyen (red) *Albert Schweitzer: Voor het leven*. Uitgeverij Damon: Budel: pp. 103-19.

10. De uitzondering was Martha Nussbaum. Dit gaf hij ook aan tijdens de cursus. Haar werk kende hij minder goed.

11. Appendix 2

theologische onderwerpen¹². Hij was bijzonder hoogleraar Godsdienstwijsbegeerte aan de UU, hoogleraar Evangelistiek aan de ThUK en hoogleraar Zinging en literatuur in Utrecht. In Utrecht organiseerde hij openbare colleges met en over literatoren als Willem Jan Otten en Arnon Grunberg. Ten slotte heeft Goud zich ook gemengd in het maatschappelijke debat, in het bijzonder over actieve levensbeëindiging, de interreligieuze dialoog en islam en religieuze spot.

4.3.3 De betekenis van het Uytenbogaertcentrum

‘Uytenbogaert is Johan Goud’, zei Rob Esveld, en die stelling is in het licht van het voorgaande juist: Goud is de spil van het Uytenbogaertcentrum. Zonder hem had dat niet de persistente kwaliteit en kwantiteit aan activiteiten kunnen ontplooiën. Bovendien had hij grote invloed op de thema’s en de selectie van sprekers. In zijn aanpak viel op dat de verhouding tussen theologen en niet-theologen redelijk in balans was.¹³ Hoewel het lastig blijft om een scherp onderscheid te maken, waren beide groepen ongeveer even goed vertegenwoordigd. Hetzelfde gold voor de verhouding tussen remonstranten en niet-remonstranten. Weliswaar was het aantal niet-remonstranten groter, maar de bijdragen van beide groepen waren ongeveer even talrijk.

Anderzijds doet de stelling van Esveld het grote aantal sprekers tekort dat in de loop van de tijd een unieke, in de zin van eenmalige en soms ook uitzonderlijke, bijdrage heeft geleverd. Esveld liet ook buiten beschouwing dat naast Goud ook Haagse collega’s en gemeenteleden actief waren in het centrum, net als andere remonstranten. Daarbij was er een groep theologen, filosofen, cultuurwetenschappers en literatoren die graag kwamen. Voor hen kon het UC meer betekenen dan alleen een theater om op te treden voor lezers, belangstellenden, en bewonderaars. In dat opzicht was het, naast toerustingscentrum van de RGDH, ook een platform voor sprekers, inleiders, en debaters, die in Uytenbogaert hun positie op het grensvlak van religie en cultuur verkenden.

Voor een aantal van hen heeft Uytenbogaert ‘stimulerend gewerkt’. Die bewoording koos Marjoleine de Vos. Desgevraagd zei ze er het volgende over: ‘Het Uytenbogaert centrum is zeker voor mij, en voor zover ik weet ook voor anderen, een plek geweest die het mogelijk maakte om, enigszins in de luwte, vrij na te denken over religie en literatuur en hun band. De omweg via de literatuur maakt het mogelijk om thema’s aan te snijden en te benaderen die je rechtstreeks niet zo snel bij de kop zou nemen. In die zin heeft het voor mij, en alweer durf ik wel te zeggen dat dat ook voor anderen gold, stimulerend gewerkt’ (Marjoleine de Vos

12. Voor de periode tot 2005: Slis 2006: 302-304.

13. Appendix 2

in een email van 17 mei 2013). De Vos leverde bij het tweede lustrum van Uytenbogaert in 2005 een bijzondere bijdrage: de rede ‘Wat Ithaka’s beduiden’. Deze rede kon zij overigens, door ziekte verhinderd, niet zelf uitspreken. De titel verwijst naar het gedicht ‘Ithaka’ van de Griekse dichter Kaváfis. De Vos achtte de thematiek van dit gedicht – op weg gaan levert meer op dan aankomen op je bestemming – kenmerkend voor de visie op religie en cultuur van het UC. De onderweg opgedane ervaringen, het besef dat bij reizen wensen hoort en de verwachting van schoonheid, wijsheid en nieuwe inzichten hebben uiteindelijk wellicht nog meer invloed dan het aankomen op de bestemming waarheen je op weg was.

In haar rede zei ze: ‘Op zoek naar de waarheid vind je de waarheid niet. Maar je vindt wel van alles: schoonheid, inzicht, verhalen, geschiedenis, voorstellingen, troost en troosteloosheid. Hoeveel armer zou ons leven zijn als we de Waarheid (de echte, met een hoofdletter) ineens meenden aan te treffen en er niet langer naar hoefden te zoeken! Al heeft Jezus dan gezegd dat hij de waarheid was, hij zei tegelijkertijd dat hij de weg en het leven was. Die drie dingen horen bij elkaar. Er is een weg af te leggen, nu eenmaal, we noemen het leven, en we zoeken de waarheid. Misschien is die waarheid van Jezus het feit dat hij een weg was of wilde zijn, de weg tot God, die al even onkenbaar is als de waarheid, of die de waarheid is, en dus onvindbaar’ (De Vos 2005). Zo duidde De Vos wat in het Uytenbogaertcentrum aan de orde is.

4.3.4 *Religie als dieptedimensie en substantie van de cultuur*

In wat De Vos schreef was herkenbaar wat Goud zei over de theologische grondslag van Uytenbogaert. *‘In de huidige tijd wordt christelijke theologie bedreven tegen de achtergrond van een aandacht voor religie als iets dat de substantie van de cultuur vormt. Dat wil zeggen: een dieptedimensie in allerlei, op het eerste gezicht, niet-religieuze fenomenen. Dat [sluit] heel goed aan bij de manier waarop een ontzettend groot aantal mensen in onze samenleving met religie bezig is’* (Goud, interview 6 februari 2009). Een opmerking van vergelijkbare strekking is te vinden in een artikel van Goud over het openbare vermogen van poëzie. In dat artikel is het de eerste van drie redenen om de aanspraak van literatoren serieus te nemen dat niet de bijbelse canon, maar *‘de literatuur* in feite onze heilige tekst is – een tekst die tegelijkertijd heilig en werelds is en die bovendien in grote veelvormigheid bestaat’ (Goud 2002: 45).

In het artikel wordt ‘openbaring’ geduid niet als een kennisbron, maar als een kwaliteit van de ervaring (Goud 2002: 43). In dat kader wordt verwezen naar de theoloog Paul Tillich die religie losmaakte van de instituties waarmee ze traditioneel verbonden werd. Niet om de institutionele religiositeit irrelevant te verklaren, maar ‘om ze in de ware zin van dat woord “oecumenisch” te maken. De

religieuze vraag wordt, aldus Tillich, door ongelovig geachte kunstenaars en filosofen dikwijls met meer radicaliteit gesteld dan door de zogenaamd religieuze literatuur' (Goud 2002: 45).

In deze context definieerde Tillich religie als de confrontatie met wat ons onvoorwaardelijk aangaat. Religie is een dieptedimensie van ons bestaan en de substantie van de cultuur. Deze definitie van Tillich, en dat is de tweede reden die het artikel noemt, sluit aan bij het eclecticisme van de ongebonden religiositeit, waarvoor niet de identiteit van tradities doorslaggevend is, maar het persoonlijk vormgeven van een eigen identiteit. In deze context verliest het onderscheid tussen heilig en profaan de betekenis die er in liturgisch of theologisch verband aan toegekend wordt. Dat onderscheid verliest zijn eenduidige bepaaldheid. Heilig en profaan worden meerduidige begrippen waaraan nieuwe betekenissen te ontdekken zijn.

In dat kader bezit de literatuur, en in het bijzonder de poëzie, openbarende potentie. Literatoren tonen mogelijkheden van heiligheid in het alledaagse bestaan. Niet of niet alleen op basis van logische argumenten, maar vooral door, om met Pascal te spreken, "redenen van het hart" aan te voeren (Goud 2002: 46). Dat is de derde reden die genoemd wordt. Poëtische taal is verbonden met de persoonlijke ervaring en krijgt pas gestalte als ze een toehoorder treft 'die zich bij wat gezegd wordt innerlijk betrokken voelt' (Goud 2002: 46).

Deze gedachtegang, in het artikel toegespitst op het openbare vermogen van de poëzie, geldt in ruimere zin als een verantwoording voor de activiteiten van het UC. De poëzie en meer algemeen de literatuur is een van de rubrieken die gehanteerd worden bij de ordening van de activiteiten van het UC in twee overzichten uit 2005 en 2012 (Uytenbogaert 2005; 2012). Zeven daarvan zijn op te vatten als een operationalisering van wat Goud in het artikel over poëzie naar voren brengt.

In de eerste plaats komt in de rubrieken 'spiritualiteit' en 'theologie' de expliciete religiositeit aan bod onder twee gezichtspunten: de persoonlijke ervaring van mensen en de academische reflectie op de betekenis van de christelijke traditie. In de tweede plaats komt in de rubrieken 'moraal, politiek, levensbeschouwing' en 'filosofie' de actuele maatschappelijke en academische reflectie aan de orde onder twee gezichtspunten: vanuit het maatschappelijk debat en vanuit de academische filosofische reflectie. In de derde plaats is er aandacht voor de kunsten – 'literatuur', 'beeldende kunst en film' en 'muziek en dans' – die in een eigen taal en benadering uitdrukking geven aan het heilige in het alledaagse leven en aan wat in het expliciet religieuze domein vaak ongezien, onbenoemd en onverwoord blijft.

Uit deze rubrieken bleek welke visie op het grensvlak van religie en cultuur kenmerkend is voor het UC. Het ging om een klassieke-moderne verwerking van het inzicht dat in de huidige samenleving religieuze thema's vaak een uitdrukking krijgen in domeinen die vanouds niet met religie werden geassocieerd of alleen

een dienende functie hadden voor de theologie als discipline van religieuze reflectie bij uitstek. In het Uytenbogaertprogramma is de theologie een rubriek temidden van de andere.

In de terugblik uit 2012 wordt gesproken over ‘talrijke en unieke activiteiten’ en inderdaad zijn er nauwelijks dubblures. Er is weliswaar een klein aantal denkers, theologen of kunstenaars dat vaker uitgenodigd wordt voor een activiteit, van hen spreekt echter niemand meer dan eenmaal over hetzelfde onderwerp. Daardoor komt in de activiteiten een kenmerkend streven tot uitdrukking naar een rijk beeld van het thema dat aan de orde is. De rijkdom van het beeld wordt dan vooral bepaald door de diversiteit van gezichtspunten: kunst, muziek, wetenschap, journalistiek, filosofie, theologie en literatuur.

Hoewel het UC de theologie niet opsluit binnen de kaders van de klassieke institutionele ofwel kerkelijke religiositeit, kenmerkt het geheel zich toch door een sterk institutionele benadering. Cultuur staat voor de kunsten: dans, muziek, en beeldende kunst, maar vooral: de letteren, filosofie en ethiek. Het gaat om canonieke kunst en vertegenwoordigers van de hoge cultuur. Voor religie geldt iets dergelijks. Religie staat voor de grote religieuze tradities: het gaat naast het christendom, om boeddhisme, hindoeïsme, islam en jodendom. Zij worden bovendien vertegenwoordigd door ofwel personen met een positie in de institutionele praktijk, ofwel personen die deze religies bestuderen vanuit de academische wereld.

Er is in beperkte mate aandacht voor actuele maatschappelijke debatten die geen expliciet religieus karakter hebben, maar wel te maken hebben met levenskunst en burgerschap. Bij die thema's is dan geen sprake van een systematische doordenking vanuit het perspectief van de impliciete religiositeit. Ook nieuwe religieuze bewegingen, westerse esoterie en nieuwe spiritualiteit zijn, ondanks de aandacht voor thema's als spiritualiteit en mystiek, niet sterk vertegenwoordigd. De meditatiecursussen en de Sacred Dance kunnen met enige moeite gezien worden als behorend tot die categorie. Dat rechtvaardigt de stelling dat het Uytenbogaertprogramma het karakter heeft van een open, praktische encyclopedie van de eigentijdse institutionele religiositeit in relatie tot de moderne cultuur.

4.4 Terugblik: Preek van de leek

Achteraf gezien was het seizoen 2006 geen jaar waarin het jaarthema op een typische Uytenbogaert-manier werd uitgewerkt. Hoewel er een Uytenbogaertmethode bestond, kwam die in de veldwerkperiode niet duidelijk over het voetlicht. Om te beginnen was het aandeel van sprekers van buiten de gemeente in het programma kleiner dan in andere jaren. Bovendien viel het optreden van degenen die wel kwamen voor een belangrijk deel buiten de eerste veldwerkperiode.

Daar kwam nog bij dat de bezochte activiteiten in vergelijking met andere jaren minder samenhang vertoonden qua thematiek. Slechts een enkele bijeenkomst was gewijd aan het jaarthema van de RGDH: 'God en de ziel'. Veel activiteiten vonden plaats in het kader van het landelijke remonstrantse jaarthema 'Wederzijds', over de interreligieuze dialoog. De cursus filosofie sloot aan bij dat thema en had niet het jaarthema van Uytenbogaert als onderwerp, zoals andere jaren gebruikelijk was. Een derde serie bijeenkomsten over belijdenissen was een uitvloeisel van het vorige landelijke jaarthema en keek vooruit naar de Algemene Vergadering van Bestuur van de RB (2006) waarin besloten zou worden over een nieuwe remonstrantse belijdenis. De cursus van Rob Esveld ten slotte bleek niet tot het Uytenbogaertprogramma te behoren, terwijl die wel als zodanig aangekondigd was.

Belangrijker was misschien nog wel dat er een verandering was opgetreden in het maatschappelijke debat over religie. Bij de start van Uytenbogaert in 1995 was religie geen actueel maatschappelijk thema. Religie werd door veel schrijvers en opiniemakers beschouwd als iets van het verleden, waaraan hooguit nog een slinkend aantal halsstarrige traditionalisten vasthielden. Die communis opinio begon in de eerste jaren van de eenentwintigste eeuw te verschuiven. Als er al een datum is die deze verschuiving symboliseert, is dat 11 september 2001: de dag waarop terroristen met passagiersvliegtuigen aanslagen pleegden in de Verenigde Staten.

Die verschuiving kreeg niet meteen gestalte in de gangbare opinie, maar religie werd wel een onderwerp van maatschappelijk debat. Een debat dat vaak zeer emotioneel gevoerd werd, waarbij de nuance vaak zoek was. Deze verandering was tijdens de veldwerkperiode 2006 merkbaar. Het UC gaf in dat jaar ruim aandacht aan zaken die met deze verandering verband hielden. Zo werden er onder de titel 'De religie voorbij?' twee debatten georganiseerd. Het ene tussen Herman Philipse en Erik Borgman, het andere tussen Paul Cliteur en Ad Verbruggen. Ook was er de studiekring Dialoog en Islam en er waren twee grootschaliger activiteiten: een avond met Abdulwahid van Bommel in het kader van deze studiekring en een tweede cursus islam in samenwerking met anderen op twee zaterdagochtenden.

De activiteiten die werden bezocht in de periode van het veldwerk stonden dus weliswaar in het teken van de actuele discussie over de positie van moslims en de islam in de samenleving, maar voor het onderzoek naar nieuwe remonstrantse vormen waren ze te weinig onderscheidend ten opzichte van wat er op andere podia en fora te vinden was. Bovendien namen deze activiteiten de ruimte in van typische Uytenbogaertactiviteiten, die starten vanuit een andere houding tegenover religie: Goud spreekt, zoals gezegd, over religie als de substantie van de cultuur en als een dieptedimensie in allerlei, op het eerste gezicht niet-religieuze activiteiten. In 2006 en 2007 waren er gedurende de veldwerkperiodes, afgezien

van de cursus 'Afscheid nemen: een dichterlijke kijk', geen activiteiten waarin die houding tegenover religiositeit centraal stond.

Terwijl juist die Uytenbogaertactiviteiten vernieuwend zijn geweest. In de benadering die deze activiteiten kenmerkt, wordt niet vertrokken vanuit een veronderstelde moeizame verhouding tussen religie en moderniteit. Er wordt daarentegen onderzocht hoe mensen in de moderne samenleving omgaan met zaken die traditioneel geassocieerd worden met religie: inspiratie, motivatie, ethiek, overtuiging en existentiële vragen. De relevantie en de actualiteit van deze aanpak werd tijdens het veldwerk en de reflectie niet meteen opgemerkt. Een voorbeeld van een vergelijkbaar initiatief dat de nodige belangstelling trekt, is de van oorsprong Amsterdamse, maar inmiddels in veel plaatsen in Nederland georganiseerde, 'Preek van de Leek'. De Uytenbogaertseries 'Literaire kanselredes' uit 1997/1998 (Goud 2001), 'Mystieke tijdredes' uit 1999 (Goud 2000) en Dichterlijke Vereeuwgingen uit 2001 (Goud 2002a) zijn vroege voorlopers van deze trend.